

VZPOMÍNKY NA IGORA KATAJEVA

MEMORIES TO IGOR KATAJEV

Mgr. Daniela Střílková, Ph.D.

Janáčkova konzervatoř v Ostravě, Česká republika

ABSTRACT

Igor Vitajevitch Katajev was a Russian composer, died in February this year in age 98 years. Author want to present his music compositions, pedagogical work at Moscow and Ostrava (CZ), where he lived more than 20 years.

Key words: Igor Vitaljevitch Katajev, composer, pianist, Moscow, Ostrava

ABSTRAKT

Igor Vitaljevič Katajev byl hudební skladatel, který zemřel letos v únoru, ve věku 98 let. V kontextu jeho úmrtí chce autorka připomenout jeho dílo i pedagogické a koncertní působení v Rusku, ale také v Ostravě, která se na dlouhá léta stala jeho domovem.

Klíčová slova: Igor Vitaljevič Katajev, skladatel, klavírista, pedagog, Moskva, Ostrava

Igor Vitaljevič Katajev (18.2.1922 – 14.2.2020) byl ruský skladatel, klavírista a pedagog. Nermalou část svého života prožil v Ostravě, kde zanechal nesmazatelnou stopu, ačkoliv se ne vždy setkal s pochopením, ne-li přímo s odmítnutím. To jej na sklonku života zavedlo zpět do jeho domoviny, konkrétně do Moskvy, kde až do posledních chvil aktivně komponoval, vyučoval a přednášel.

Slovy básníka Maxmiliana Vološina¹ *Vše vidět, vše poznat, vše prožít* se Katajev řídil celý život. Hlavním rysem Katajevovy osobnosti byla zvědavost. Neustálá touha po vědění, objevování. Každou životní zkoušku dokázal pojmout jako prostředek k dalšímu vývoji, osobnímu či profesnímu posunu.

Z životopisných dat Katajeva je zřejmé, že zažil celou 2. světovou válku, a to jako její přímý účastník. Jeho štěstím bylo, že byl přidělen do armádního souboru, kde byl zařazen jako hráč na bajaran. Ačkoliv hru na tento nástroj neovládal, okolnosti jej donutily v krátkém čase zvládnout základy hry na nástroj tak, aby byl schopen doprovodit několik písní, které měl soubor v repertoáru.

Po válce mohl dokončit studium na moskevské konzervatoři, se kterým započal již před vypuknutím války. Vystudoval tedy hru na klavír ve třídě Lva Oborina. Po studiích byl přijat jako sólový klavírista do Moskevské filharmonie. Stále měl ale touhu se dále vzdělávat a zdokonalovat, proto se rozhodl pro studium na Hudební akademii Gněsiných. Předmětem jeho studia se stala jazzová interpretace a kompozice. Tu studoval u Grigorije Čugajeva, který byl žákem Dmitrije Šostakoviče. Právě díky svému pedagogovi se mohl osobně seznámit a přátelit s tímto velikánem hudby 20. století. Po absolvování Akademie byl Katajev přijat do Svazu

¹ Maxmilian Alexandrovič Kirijenko – Vološin(1877-1932) byl ruský básník, jehož tvorba prošla mnoha etapami, nejprve inklinoval k symbolismu, později představitel tzv. akméistického směru, které jsou nejvíce patrné ve sbírce Anno mundi ardenti. Veřejně odsoudil bolševický převrat.

skladatelů Sovětského svazu. Tato skutečnost pro něj bylo důležitým existenčním mezníkem. Pouze členové Svazu skladatelů se mohli účastnit oficiálně vypisovaných konkurzů a soutěží pro skladatele. V roce 1979 se Katajev jedné takovéto soutěže zúčastnil a jeho skladba *Šest virtuozních kusů pro klavír* zvítězila a stala povinnou skladbou pro národní klavírní soutěž v Moskvě. Klavírní tvorbě se Katajev věnoval celý život, jeho skladby se vyznačovaly vysokou virtuozitou, propracovanou vnitřní strukturou a bohatou melodikou. V přehledu Katajevovy tvorby však najdeme širší paletu hudebních forem, kde kromě klavírních skladeb je hojně zastoupena také komorní tvorba, písňové či sborové cykly, opery, oratoria a symfonie. Velkým štěstím sám Katajev označoval fakt, že provedení jeho skladeb bylo vždy svěřeno vynikajícím interpretům.² Nejvíce vzpomínal na setkání se saxofonistou Jean Marie Londaixem³, průkopníkem saxofonu jako sólového koncertního nástroje. Pod dojmem tohoto setkání zkomponoval Katajev z roku 1978. Zcela osudové bylo setkání Katajeva se sopranistkou Margaritou Fatějevovou, sólistkou Moskevské filharmonie. Tato pěvkyně byla blízkou přítelkyní Alfreda Schnitkeho⁴, který ji svěřil k premiéře svůj cyklus „Tři písně na texty Mariny Cvetajevové“, dále spolupracovala například s Pierrem Boulezem⁵ nebo Edisonem Denisovem⁶. Katajev byl Fatějevovou okouzlen. Jak vzpomínal, ihned si porozuměli nejen pracovně, ale i lidsky, což je svedlo dohromady natolik, že se v roce 1976 stali manželi. Kromě vzájemné lásky je spojovala i láska k hudbě a literatuře. Vytvořili spolu vysoce profesionální duo, pravidelně koncertovali a věnovali se pedagogické činnosti. Po pádu komunistického režimu v Sovětském svazu se rozhodli pro emigraci do tehdejšího Československa. Tomuto jejich rozhodnutí předcházelo neplánované setkání Igora Katajeva s karvinským sborem Permoník. Toto neplánované, náhodné setkání na Rudém náměstí v Moskvě, přerostlo v dlouholeté přátelství, uměleckou spolupráci a vzájemnou úctu. Na doporučení Evy Šeinerové⁷ se oba manželé vydali do Ostravy, kde začali vyučovat na zdejší Státní konzervatoři. Rychle se také zapojili do zdejšího kulturního života a hojně koncertovali. Margaritě však byla záhy diagnostikována rakovina, které v roce 1994 podlehla. Pod tíhou svého žalu se Katajev pustil do kompozice rozsáhlého díla *Oratorium* pro dívčí sbor, klavír, bicí a varhany. Skladba jedinečná svým rozsahem i obsahem byla svěřena k nastudování Evě Šeinerové a Koncertnímu sboru Permoník. Skladba čítá 8 částí a textovou složku tvoří úryvky básní vybraných ruských básníků přelomu 19. a 20. století. Právě rozsáhlost díla se stala hlavním důvodem, proč byla skladba kompletně provedena pouze jednou, a to při premiéře 30. října 1997. Kromě *Oratoria* spolupracoval Katajev s karvinským Permoníkem ještě několikrát a jeho skladby kromě

² Toto tvrzení dokládá například jedna z posledních premiérováných skladeb v České republice, *Koncert pro klavír a smyčcový orchestr*, který v roce 2012 premiéroval přední český klavírista Martin Kasík.

³ Jean Marie Londaix (*1932) francouzský saxofonista, průkopník saxofonu jako koncertního nástroje, autor řady odborných publikací o saxofonové hře a interpretaci.

⁴ Alfred Garrijevič Schnittke (1932 – 1998) byl rusko – německý hudební skladatel, představitel tzv. postmoderny.

⁵ Pierre Boulez (1925 - 2016) hudební skladatel a dirigent, jeho nejznámější skladbou je patrně kompozice *Kladivo bez pána*.

⁶ Edison Vasiljevič Denisov (1929 - 1996) ruský skladatel, představitel ruské avantgardy, označován za nástupce Dmitrije Šostakoviče.

⁷ Eva Šeinerová je zakladatelkou Sborového studia Permoník z Karviné, patří mezi nejvýznamnější sbormistrovské osobnosti České republiky, za což získala řadu ocenění, např. Cenu Františka Lýska nebo Cenu Bedřicha Smetany.

Koncertního sboru premiérovala také komorní pěvecká tělesa karvinské Základní umělecké školy, při níž Sborové studio Permoník působí.

Igor Katajev se, jak již bylo zmíněno, čile zapojil do kulturního života v Ostravě. Byl členem ostravského Tvůrčího centra, hlavního pořadatele festivalu Hudební současnost, v rámci něhož bylo provedeno mnoho Katajevových skladeb. Pedagogicky působil na ostravské konzervatoři, Institutu pro umělecká studia Ostravské univerzity, ale také na Základní umělecké škole Eduarda Marhuly v Ostravě Mariánských Horách. Jako klavírista spolupracoval s předními sólisty Ostravy, především s pěvkyní Evou Dřízgovou-Jirušovou⁸ nebo Tatianou Tesliou. Pěvkyně Eva Dřízgová-Jirušová, sólistka opery Národního divadla moravskoslezského, držitelka dvou ocenění Thálie a výrazná pedagogická osobnost Ostravy dlouhá léta spolupracovala s Katajevem na komorních pěveckých cyklech, často spolu vystupovali na komorních koncertech. Jak sama řekla, nebyl pro ni Katajev pouhým korepeticem, doprovazečem. Byl pro ni ztělesněním italského pojmu maestro sostituto, tedy spolupracovníka sólisty, který s ním pracuje na finální podobě skladby nebo role. Katajev byl dle jejího názoru schopen zpěváka nejen adekvátně doprovodit, ale také skladbu správně připomínkovat, poradit a skladbu společně se zpěvákem stavět.

K odborným konzultacím využívali Katajevovy znalosti klavírní literatury a hry také kolegové z konzervatoře či z univerzity. Na setkání s ním vzpomíná Mgr. Lukáš Michel, ArtD.⁹, vedoucí klávesového oddělení Fakulty umění Ostravské univerzity v Ostravě: „ (...) *Jeho přístup ve výuce by se dal jednoduše popsat takto: má obrovský vztah a úctu k hudbě. Směřuje žáka k většímu přehledu a nadhledu ke skladbám jako celku.*“ Jak správně poznamenala Monika Tugendlieblová¹⁰, dlouholetá pedagožka klavírní hry na Janáčkově konzervatoři v Ostravě, zásadním problémem při uměleckém působení Katajeva v Ostravě, byla jazyková bariéra. Skutečnost, že Katajev nehovořil česky, se ukázala být limitujícím faktorem při výuce jak na konzervatoři, tak na Institutu pro umělecká studia.

Neustále činorodý a aktivní Katajev, ačkoliv již přesáhl věkovou hranici 90 let, měl nadále chuť vyučovat, komponovat a koncertovat. Když nebyl o jeho „služby“ zájem v Ostravě, o to více a častěji se navracel do Moskvy. Na jaře roku 2012 se rozhodl pro návrat do Moskvy a v červnu toho roku Ostravu definitivně opustil. Již při jeho odjezdu z Ostravy se mu rapidně zhoršil sluch, což zkomplikovalo komunikaci jeho přátel z Ostravy, kteří s ním chtěli zůstat v kontaktu. V Moskvě se poté připojily další zdravotní neduhy, které vyvrcholily onkologickým nálezem. Vzhledem k vysokému věku Igora Katajeva již nebyla možná progresivní léčba. Skladatel Igor Katajev zakončil svou životní pouť na svátek sv. Valentýna, tedy 14.2. 2020 ve věku (o pár dní) nedožitých 98 let.

⁸ Eva Dřízgová – Jirušová – sopranistka, sólistka opery Národního divadla moravskoslezského, pedagožka Janáčkovy konzervatoře v Ostravě a Fakulty umění Ostravské univerzity v Ostravě. Je dvojnásobnou držitelkou ocenění Thálie v oboru Opera ženy.

⁹ Mgr. Lukáš Michel, ArtD., klavírista, pedagog. Je vedoucím katedry klávesových nástrojů Fakulty umění Ostravské univerzity v Ostravě, propagátor děl soudobých ostravských skladatelů.

¹⁰ Monika Tugendlieblová – klavíristka, pedagožka, dlouholetá pedagožka Janáčkovy konzervatoře v Ostravě. Mezi její absolventy patří např. Martin Kasík nebo Marek Kozák.

Závěr

Toto je vskutku stručná vzpomínka na dlouhý a plodný život skladatele Igora Katajeva. Jeho skladba Oratorium pro dívčí sbor, klavír, bicí a varhany se stala námětem mé doktorské práce, kterou jsem obhájila v roce 2012 na Katedře hudební výchovy, Pedagogické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě. Celý příspěvek tedy čerpá z této disertační práce a vychází z mnoha podnětných a úžasných setkání s Igorem Katajevem. Necht' je tento příspěvek skromným epitafem tohoto skvělého člověka.

Bibliografie

Zuková, D. (2012). *Katajev: Oratorium pro dívčí sbor, klavír, bicí a varhany. Filozofická, kompoziční a pedagogická východiska v kontextu autorova skladatelského díla*. [Disertační práce], Katedra hudební výchovy, Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě, 2012.

Contact

Mgr. Daniela Střílková, Ph.D.

Janáčkova konzervatoř v Ostravě, Česká republika

daniela.strilek@gmail.com